

Schaamte en schuld

Anton C. Zijdeveld

#Inmiddels is het een gemeenplaats geworden, maar toen zij het voor het eerst lanceerde was het een ware 'eye opener'. In haar 'The Chrysanthemum and the Sword' (1946) beweert Ruth Benedict dat de Japanse cultuur in tegenstelling tot de Europese en Amerikaanse samenlevingen schuld en boete niet of nauwelijks kent. Daar staan veeleer eer en schaamte centraal. Ze schreef het boek in opdracht van de Amerikaanse regering aan het einde van de Tweede Wereldoorlog met als oogmerk de toekomstige bezetters van Japan inzicht te geven in de cultuur van het land dat ze voor een aantal jaren zouden gaan besturen. Haar onderzoek deed ze tijdens de oorlog onder Japanse immigranten in de Verenigde Staten. Uiteraard hadden de collega-antropologen in Amerika en Europa er het nodige op af te dingen ('veel te generaliserend', 'empirisch zwak' enz.), maar wie zonder professionele oogkleppen dit goed geschreven boekje leest, kan er nog steeds veel van leren.

#Centraal staat het shame-guilt, schaamte-schuld verhaal. Ze waarschuwt de toekomstige bezetters van Japan dat ze te maken zullen krijgen met een schaamtecultuur: gezichtsverlies, schaamte en het herstellen van de eer zijn in Japan de morele tegenpolen van de Westerse schuldcultuur die nadruk legt op boetedoening en vergiffenis. Wanneer de eer geschonden wordt, eerwraak onmogelijk is, schaamte allesbeheersend wordt, pleegt men zelfmoord. Niet dus als een schuldbekentenis, maar omdat men verteerd wordt door schaamte. Voor het in zijn capitulatie van 15 augustus 1945 vernederde Japan zou het onverteerbaar zijn geweest, indien de keizer, mythisch symbool van de natie, in Tokyo als een oorlogsmisdadiger terecht zou hebben moeten staan en eventueel zelfs als crimineel ter dood veroordeeld zou zijn. Zijn goddelijke status werd hem weliswaar ontnomen, maar hij werd in een nieuw constitutioneel-democratisch bestel als staatshoofd gehandhaafd.

#Lang kenden we in Europa naast het fenomeen schuld die vooral door zonde werd opgelopen, ook het fenomeen eer en dus eerverlies en schaamte. Met name in de wereld van de hogere standen, waar schendingen van de eer tot in de negentiende eeuw nog in duels werden uitgevochten. Maar in de modernisering vervaagden met de standen de eergevoelens en bleven schuld en schuldgevoelens over. Die seculariseerden in de klassensamenleving in een onbehagen met armoede en ellende, dichtbij en verweg. Begrippen als nationale eer, of familie-eer die bij schendingen gewroken moeten worden, snappen we niet meer.

#Dat botste de laatste tijd weer hevig! Ineens werden we in ons land geconfronteerd met gevallen van een archaisch aandoende eerwraak. En dan is er ook een Japanse samenleving die (anders dan Duitsland) niet lijdt aan een in de Tweede Wereldoorlog opgelopen schuldgevoel, doch waarin een uiterst rechtse elite op hoge toon klaagt dat de nationale eer door al die verwijzingen naar de militaire misdaden (in hun ogen: heldendaden) geschonden wordt. 'Troostmeisjes? Die hebben helemaal niet bestaan', liegt de premier met ernstige blik. En dan Turkije dat iedere vermelding van een 'Armeense genocide' een belediging, een aantasting van de nationale eer vindt. Het Westen eist een schuldbekentenis. En was de crisis tengevolge van de Deense cartoons niet ook het gevolg van een schending van een overgevoelig eer- en schaamtecultuur – een besef dat ons vreemd is?

#Is dan toch ook dat andere cliché waar: 'East is east and west is west and never the twain shall meet'? Het vervelende van gemeenplaatsen is dat er altijd een kern van waarheid in zit, wat ook weer een gemeenplaats is.